

Perusteos inkeröisen kielihistoriasta

ARVO LAANEST *Isuri keele ajalooline foneetika ja morfoloogia*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn 1986. Valgus. 188 s.

Kirjan otsikon mukaan siinä on tarkastelun kohteena »isuri keel», suomeksi inkeröiskieli tai inkeröisen kieli. Kuten tunnettua suomalaisessa tutkimuksessa on samasta kielimuodosta käytetty useimmiten nimitystä »inkeroismurteet», näin Volmari Porkan, inkeröisen tutkimuksen perustajan päivistä (1885) alkaen. Meillä ei siis inkeröiselle ole suotu kielenstatusta, ja luontevan ekonomiselta tällainen menettely yleisitämerensuomalaisen dialektologian näkökulmasta ainakin äkkiseltään vaikuttaakin: siinä määrin (varsinais)karjalan ja kaakkoismurteiden kaltaista inkeröinen synkroniseltakin asultaan on.

Paul Ariste perusteli kuitenkin vuonna 1956 ilmestyneessä poleemisessä artikkelissaan Isuri keelest inkeröisen kielenstatusta. Hänen kriteerinsä olivat nimenomaan lingvistisiä: synkronista rakennetta ja kielimuodon geneesistä koskevia. Ariste perusteli näkemystään etupäässä vetoamalla siihen, että inkeröisessä on tiettyjä leimallisia omaperäisyyksiä, mm. eräitä arkaismeja, jotka

erottavat sen selvästi karjalasta, josta inkeröinen olisi irtaantunut jo varhain. Näihin kuuluvat palatalisaation puuttuminen ja pitkät monoftongit tyypeissä *mēhed*, *rōga* (mts. 48); kuten jäljempänä ilmenee, kaikkien tällaisten ilmiöiden arkaistisuus ei ole kuitenkaan selviö vaan nykyedustus saattaa perustua uudennukseenkin. — Aristen esikuvan mukaan virolaiset ja muut neuvostoliittolaiset fennougristit ovat asettuneet sille kannalle, että inkeröinen on itsenäinen, seitsemäs itämerensuomalainen kieli suomen, karjalan, vepsän, viron, vatjan ja liivin rinnalla. Aristen näkemyksen on käsikirjassaan hyväksynyt myös Hajdú (1975: 201) (kannattaa ehkä mainita, että jo Szinnyeillä (1922: 14–15) inkeröinen esiintyy omana ims. kielenään mutta samaten lyydi ja vieläpä aunuskin). Décsy puolestaan torjuu Aristen perustelut ja lukee inkeröisen (ja karjalankin) suomen murteeksi (1965: 45–47).

Analysoimatta suomalais-virolaista näkemyseroa ja koettamatta osoittaa jompaakumpaa kantaa oikeaksi — tulos olisi käytännön tutkimustyön kannalta lähes irrelevantti — käytän tässä katsouksessa neutraalia termiä »inkeroinen». (Virossa vastaava menettely ei kävisi, vaan on välttämättä sanottava joko »isuri keel» tai »isuri murre».) Tämän kätevän nimityksen ovat suomalaiset tutkijat varsinkin viime aikoina omaksuneet osaksi perinteisesti kuusijäsenistä itämerensuomalaisten kieltennimien paradigmaa; samoin puhutaan lyydistä ja aunuksestakin. Tämmöiseen käytäntöseen ei nähdäkseni silti yleensä sisällytä tausta-ajatusta, että ims. kieliä olisikin kahdeksan tai jopa yhdeksän, ts. pohdittua kannanottoa kysymykseen, mikä on ims. kielen lukumäärä ja miten itämerensuomalainen (tai suomalais-ugrilainen) kieli vs. murre on määriteltävä. Inkeröisen, lyydin ja aunuksen tiettyä suhteellisen itsenäistä, työläästi määriteltävää erikoisasetmaa ims. kielikartalla tuommoinen käytäntöä palveleva menettely kumminkin kuvastaa.

Inkeröistä oli ennen Arvo Laanestin,

inkeroisen toistaiseksi tuotteliaimman spesialistin tutkijantoimintaa, käsitelty kolmessa neljässä monografiassa ja muutamassa artikkelissa. Mainitsen monografioista tässä Porkan (1885) ja Sovijärven (1944) laatimat. Lisättäköön näihin Nirvin toimittama sanakirja (1971), jonka ainekset edustavat eräitä sotien edellä puhuttuja inkeroisen murteita; ne on valtaosin koottu Suomeen tulleilta sotapakolaisilta. Silti tämän eritoten kielimaantieteeltään ja juuriltaan kiintoisan kielimuodon tutkimus oli oikeastaan vielä alkuvaiheissaan 1950-luvun puoli- ja jolloin Laanest, opettajansa Aristen aloitteesta, käynnisti täydessä maantieteellisessä laajuudessa tuon poikkeuksellisen nopeasti häviävän kielimuodon perusteelliset, nykypäivään jatkuneet kenttätutkimukset. Laanest on vuodesta 1958 alkaen julkaissut yhteensä ainakin kolmisenkymmentä inkeroista käsittelevää tutkielmaa, katsausta tai aineskokoelmaa. Niissä tarkastellaan useimmiten äänne- ja muoto-opin seikkoja ja luonteenomaista on kielimaantieteellisen metodin soveltaminen ja kielikontaktien silmällä pito; mainittakoon teos *Ižorskie dialekty. Lingvogeografičeskoe issledovanie* (1966). Tämän tuotannon tähänastinen pääteos, osaksi synteesi aiemmasta työstä on tekijän vuonna 1979 valmistuneeseen tohtorinväitöskirjaan perustuva 1986 ilmestynyt Isuri keele ajalooline foneetika ja morfoloogia (IKAFM).

Esiteltävän teoksen sisältö on pääkohdin seuraava.

Teoksen aloittaa tiivis johdanto (s. 4–11), joka referoi keskeiset faktat inkeroisten etnohistoriasta, inkeroisen geneettisestä asemasta ja inkeroisen tutkimushistoriasta. Lopuksi esitellään tutkimuksen tavoite ja metodologia. Puutun näihin seikkoihin jäljempänä.

Kirjan toisena jaksana on äännehistoria (s. 12–97), jossa omat alalukunsa ovat saaneet konsonanttien geminaatio ja palatalisaatio. Geminaatiohan on kehittänyt inkeroisessa (morfo)fonologisesta laajemmalle kuin oikeastaan missään

muualla itämerensuomessa; palatalisaatiokieli inkeroisen ei sen sijaan ole, vaan ilmiö on inkeroisessa nuori ja sporadinen. Kolmannessa jaksossa (s. 98–146) käydään systemaattisesti läpi taivutusmorfologia ja sen historia (nimenomaan taivutusoppiin viitataan aina puhuessani seuraavassa muoto-opista tai morfologiasta): nominien sijat, monikonmuodostus, pronomien taivutuksen erikoisuudet, possessiivisuffiksit ja adjektiivien komparointi (jonka tekijä siis lukee taivutukseen); verbien persoonapäätteet, tempukset, modukset, impersonaali (passiivi), kieltomuodot, infinitiivit ja partisiipit. — Puhtaasti äännehistorialliseksi otsikoiduissa tutkimuksissakin (esimerkiksi ims. kielialueen äännehistorioissa) on luontojaan aina esillä iso annos muoto-oppiakin ja muotohistoriaa. Niinpä sananloppuisen *n:n* historia on paljolti muotohistoriaa ja jälkitavujen vokaalien välisen *h:n* historia on etupäässä morfo(fono)loginen ilmiö. Laanestkin joutuu tietysti vetoamaan kyseisissä äännehistorian kohdissa morfologisiin seikkoihin (esim. funktionaalisuuteen), ja vastaavasti viitataan sananloppuisen *n:n* tai sanansisäisen vokaalien välisen *h:n* sisältävien muotokategorioiden käsittelystä äännehistorian puolelle. Näin kielihistorian käsittelyyn tulee tavallista enemmän toistoa. Äänne- ja muotohistorian käsittely Laanestin tapaan erikseen omissa pääjaksoissaan on kuitenkin epäilemättä tervetullut jäsenitys: paitsi että se merkitsee aluevaltausta, kun taivutusopin suffiksisto tulee systemaattisesti kuvattua (nekin suffiksit, joilla ei ole äännehistoriallista mielenkiintoa), tehty jäsenitys korostaa äänne- ja muoto-opin tasojen periaatteellista erillisyyttä, vaikka tasot välttämättä monin kohdin leikkaavat.

Kirjan viimeisenä, neljäntenä jaksana on yhteenvedo (s. 147–156), jonka kaksi alalukua ovat inkeroisen kontaktit naapurikieliin ja inkeroisen kielihistorian periodit. Voi sanoa, että näihin on tiivistetty tutkimuksen ylempään tason tavoitteiden tulokset, joita kohti on voitu

Kirjallisuutta

kurkottaa sen jälkeen, kun inkeröisen äänne- ja taivutusopin synkronia ja diakronia on tutkimuksen perustavoitteen mukaisesti tyhjentävästi käsitelty. Ensimmäisessä luvussa tarkastellaan tutkimuksen tuloksena hahmottuneita kolmea kielimaantieteellistä (pienois-)areaalia ja esitetään luettelot niistä äänne- ja muotoisoglosseista, joiden pohjalta areaalit on saatu hahmotettua: 1) Ala-Laukaan (inkeröisen, länsivatjan ja suomalaismurteen) – Soikkolan (inkeröisen) alue, 2) Hevaan (inkeröisen) – itävatjan alue, 3) Hevaan (inkeröisen ja äyrämöismurteen) alue. (Areaalit eivät tämmöisensä ole muuten yhteismitalliset: 1. areaalissa on oikeastaan kyse kahdesta päällekkäisestä, erityyppisestä areaalista (joista ensimmäinen näyttää olevan paljon vahvemmin perusteltavissa), nimittäin Ala-Laukaan seudun ims. kielimuotojen muodostamasta ja toisaalta Ala-Laukaan ims. kielimuotojen ja Soikkolan inkeröisen (vs. Hevaan inkeröisen ja itävatjan) muodostamasta. Mikäli kompleksinen 1. areaali jaettaisiin Ala-Laukaan ja Ala-Laukaan – Soikkolan areaaleiksi, ne vertautuisivat hiukan paremmin Laanestin postuloimiin muihin areaaleihin.) Lyhyesti tiivistetään myös venäjistä inkeröiseen kohdistunut vaikutus. Toisessa luvussa inkeröisen (myöhäiskantasuomen jälkeinen) historia jaetaan kolmeen periodiin: 1) muinaiskarjalan, 2) muinaisinkeröisen ja 3) inkeröisen murteiden erilliskehityksen kauden (tutkimuksen ulottuville säilyneet inkeröisen päämurteet ovat: Ala-Laukaan, Soikkolan, Hevaan ja Oredežin eli Ylä-Laukaan murre). Vastaavasti esitetään luettelot niistä inkeröisen äänne- ja muotopiirteistä, jotka ikäytyvät kuhunkin noista periodeista.

Käsittelemme seuraavaksi hiukan seikka- paremmin eräitä tutkimuksen pääkysymyksiä – niitä joita tarkastellaan etenkin johdannossa ja yhteenvedossa – sekä joitakin yksityisiä äänne- ja muotopiirteitä.

Tässäkin tutkimuksessaan Laanestilla lienee deskriptiivisenä perustavoitteena

ja diakronisten tulkintojen kivijalkana tutkittavien ilmiöiden tarkka kielimaantieteellinen kartoitus, joka noteeraa paitsi kaikki Inkerissä puhuttavat kielimuodot myös kaikki muinaiskarjalan jatkajat. Kuten luontevaa ja hedelmällistä onkin, Laanestin diakronisessa metodikassa on tärkeällä sijalla kielikontaktien huomioon otto ja korostaminenkin, sen pohtiminen, mitkä levikkikuvat selittyvät kielikontaktien tuloksiksi ja mitkä taas eivät. Kyseeseen tulevat inkeröisen kosketukset vatjaan, Inkerin suomalaismurteisiin ja venäjäänkin. Laanest menee tulkinnassaan vielä pidemmälle: hän katsoo Inkerin ims. kielimuotojen olevan kieliliittomaisessa suhteessa keskenään. Tällöin hän tarkoittaa lähinnä läntisimmän Inkerin pienoisareaalia – Laukaanjoen alajuoksun, Kurkolan niemimaan ja entisen Viron Inkerin inkeröistä, vatjaa ja suomea (tekijä ei muuten juurikaan analysoi koillisviron osuutta Ala-Laukaan kieliliitossa). Luonnehdinta on sattuva, onhan nimenomaan tälle Inkerin kolkalle ominaista tiuha seka-asutus, jossa lähisukuiset kielimuodot ovat hioutuneet kyljikkäin paikoin samoissakin kylissä. Kieliliiton vanhin jäsen vatja on tässä prosessissa alueelta suurimmaksi osaksi hävinnyt viime vuosisatoina, muuttunut substraattikieleksi (Laanest ei tosin käytä mielellään substraattitermiä); ainoastaan Vainpuolessa ja Kukkosissa vatja on seudulla säilynyt tälle vuosisadalle. Muilla seuduilla, esim. Soikkolan inkeröisen ja keskivatjan alueella kontaktit ovat kyllä selvästi todettavat ja niiden tuottama lingvistinen interferenssi ilmenee molemmanpuolaisena, mutta ne ovat selvästi etäisemmät. Itäisimmän, Hevaan inkeröisen ja itävatjan alueella kieliliitosta ei voine olla enää puhetta, sillä Laanestin mukaan kielellisen vaikutuksen suunta on täällä ollut yksipuolisesti inkeröisestä vatjaan. Tämä tulos, jonka tekijä kielten synkronian kannalta kyllä hyvin perustelee, hieman yllättää lukijan: onhan esim. mahdollista, että tuo itäinenkin länsi-Inkeri (tai läntinen kes-

ki-Inkeri) on muinoin ollut jopa suhteellisen vankkaa vatjalaisaluetta. — Erilään muista inkeröiden murteista ja lähisukukielistä historiallisen Inkerin rajan eteläpuolella on 1600-luvulta lähtien elänyt Oredežin murre. Näin tällä murteella on tärkeä asema muinaisinkeroista rekonstruoitaessa (vrt. Vermlannin suomi savolaismurteiden ja kreevinien vatja vatjan historian tutkimuksessa). Tekijä ei tässä yhteydessä ota esille kysymystä, mistä päin Inkeriä Oredežin murteen puhujat ovat paenneet Stolbovan rauhan 1617 tuomaa ruotsalaisvaltaa Laukaanjoen yläjuoksulle, eikä sitä, onko tämän murteen ja muiden inkeröismurteiden kesken 1600-luvun jälkeän mahdollisesti ollut merkittäviä kontakteja (luultavasti tekijän vastaus olisi kielteinen). Oredežin murre on joka tapauksessa ainakin synkronisesti tuntuvasti lähempänä Soikkolan ja Hevaan kuin Ala-Laukaan murretta.

Keskeistä tutkimuksessa on inkeröiden nuorimmilla »(väli)kantakielillä» muinaiskarjalalla ja muinaisinkeroisella opeointi. Tekijä pyrkii palauttamaan, ikäämään, myöhäiskantasuomea nuoremmat ilmiöt jompaankumpaan näistä kielihistorian periodeista; tosin kaikissa tapauksissa ei pulmaksi jää vain rajankäynti noiden kausien vaan myös muinaisinkeroisen ja inkeröiden erilliskehityksen kauden välillä. — Muinaiskarjalalla tarkoitetaan yleensä (varsinais)karjalan, inkeröiden ja suomen kaakkois- ja savolaismurteiden yhteistä kantakieltä, joka on hajonnut suunnilleen 1. ja 2. vuosituhannen jKr. taitteessa. Tätä näkemystä Laanestkin edustaa (IKAFM: 152). Muinaisinkeroisella Laanest (jonka luoma termi se lienee) tarkoitetaan inkeröiden ja äyrämöismurteiden eli äyrämöisen yhteistä muinaiskarjalaa seuraavaa kehitysjaksoa, joka ilmenee näille kielimuodoille ominaisina uudennoksina (ne on pidettävä erillään nuorista, sekundaareista äyrämöisyyksistä, joita esiintyy Hevaan murteessa). On esitetty, että inkeröiden ja äyrämöinen polveutuisivat samasta muinais- tai kantamurtees-

ta (Nirvi 1961: 129–131) ja äyrämöinen olisi tietyssä kehitysvaiheessaan ollut yksi inkeröiden murre (ennen integroitumistaan suomen murteeksi). Laanest näyttää pitävän tätä identtisyystulkintaa mahdollisena, mutta puhuu itse varovammin muinaisen inkeröiden ja äyrämöisen suhteista, jotka jatkuivat tiiviinä muinaiskarjalan kauden päätyttyä (IKAFM: 4–5, 153).

Kielenilmiöiden ikääminen muinaiskarjalaisiksi tai -inkeroislaisiksi ei ole kuitenkaan suoraviivaista, kuten ei toki yleensäkaan kantakielten rekonstruointi: aina jokin äänne- tai muotoisoglossi ei kata koko tytärkielten aluetta, mutta silti saattaa tuntua aiheelliselta esittää hypoteesi, että edustus sittenkin ikäytyisi jo kyseiseen kantakieleen. Tällöin tarjoutuu ainakin kaksi selitysmahdollisuutta: joko a) isoglossi on aiemmin kattanut koko tytärkielialueen ja tuo edustus on sittemmin pyyhkiytynyt osasta aluetta sukukielimuotojen vaikutuksesta tai spontaanin kehityksen tuloksena tai b) uudennos jota isoglossi heijastaa ei alun perinkään ole ulottunut kaikkiin osiin kantakielen (reuna-)aluetta. Inkeröiden äänne- ja muotohistoria tarjoaa useita problemaattisia tapauksia, joissa on punnittava, onko mahdollista soveltaa tämmöisiä selityspenusteita vai onko kyseisestä (esim. muinaiskarjalaisesta) ikäyksestä luovuttava. Laanest on noita vajaalevikkisyyden selityspenusteita monin kohdin soveltanut ja päätynyt nähdäkseni yleensä todennäköisimpään ratkaisuun (esimerkkinä voi mainita suomen itämurteiden, erityisesti savon edustuksen, joka tietyin kohdin poikkeaa muiden muinaiskarjalan jatkajien kanssa; ks. IKAFM: 152–153). Mainitsen seuraavassa pari esimerkkiä inkeröiden ongelmatapauksista.

Kuten tunnettua inkeröisestä puuttuu liudennussysteemi (sitä tavataan murteittain pelkästään myöhäisenä venäjän fonologian tartuttamana ilmiönä), samoin osasta kaakkoismurteita, esim. äyrämöistä. Liudennuksen muinaiskarjalaisuutta eivät tutkijat ole epäilleet. Aiem-

Kirjallisuutta

min on selitetty, että inkeröisen ja kaakoismurteiden liudentumattomuuskanta on vierasta vaikutusta: inkeröisen tapauksessa vatjan ja kaakoismurteiden (ainakin kannekselaismurteiden) osalta suomen länsimurteiden vaikutusta. Kielimaantieteeseen vedoten Laanest ei pidä mahdollisena, että vatja olisi kyennyt hävittämään liudennuksen kaikista inkeröisen murteista ja äyrämöisestä; hän asettuu sille kannalle, että liudennussysteemi oli kehittynyt vain osassa muinaiskarjalan murteita. (S. 65–66, 150.) — On siis todettava, että tekijä kyseisissä tapauksissa ei projisoi kielimaantieteellistä kuvaa myöhäiskantasuomea nuorempaan kielihistoriaan: inkeröisen ja vatjan synkronisesti identtinen kanta (esim. liudennuksen puuttuminen) eivät olekaan historiallisesti yhteydessä toisiinsa, toisin kuin pienempiä areaaleja koskevat yhteispiirteet (vrt. edeltä). Päätelmä on looginen ja turvallinen kielimaantieteen synkronian kannalta. Mutta lopullisesti pois päiväjärjestyksestä ei silti liene se selitysmahdollisuus, että jossain varhaisemmassa vaiheessa vatjan ja inkeröisen kontaktit ovat saattaneet tapahtua osin muilla ja laajemmilla rintamalla kuin niillä, jotka ovat säilyneet tutkimuksen näköpiiriin.

Vielä hankalatlukintaisempi lienee ensi tavun alkuperäisten pitkien keskikorkeiden vokaalien edustus inkeröisessä. Ne näet edustuvat siellä yleensä hieman ummistuneina pitkinä monoftongeina eivätkä diftongeina kuten muissa muinaiskarjalan jatkajissa, esim. *mēz* ~ *mīz*, *sḗ* ~ *sī*. Useimmat tutkijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että inkeröisen monoftongikanta palautuu varhempaan diftongivaiheeseen (esim. Ariste johti ne kumminkin suoraan alkuperäisistä keskikorkeista monoftongeista; 1956: 48). Perusteluna on se, että inkeröisessä on muiden muinaiskarjalan tytärikielimuotojen lailla jälkitaivuisia selviä tōdisteita kehityksestä *ē* > *ie* > *i*, esim. *vattio*. Näin kantakielen edustus olisi tämän piirteen kohdalla ollut yhtenäinen. Samalle kannalle asettuu, tosin vähän epäröiden,

myös Laanest. Inkeröisen edustus on foneettisesti hyvin lähellä vatjan monoftongikantaa (esim. *mēz*), ja vatjan vaikutukseksi sitä on selitettykin. Laanest kuitenkin kiistää vatjan osuuden tässä kuten edellä käsitellyn inkeröisen liudentumattomuuden tapauksessa. Näin päädytään sellaiseen äännehistorialliseen tulkintaan, että diftongiutuminen olisi kattanut inkeröisenkin muinaiskarjalaisen kantamurteen ja syntyneet diftongit (*ie*, *uo*, *üö*) olisivat muinaiskeroisessa spontaanisti monoftongiutuneet. (S. 68–69, 88–91.)

Yksi muinaiskeroiseen liittyvä pulmatapaus on inkeröisen tyyppisimpiin äännepiirteisiin kuuluva *ōmmēna*-tyypin geminaatioedustus. Sen Laanest ajoittaa muinaiskeroiseen, vaikka ilmiö puuttuu äyrämöisestä; sama koskee jostakin muutakin inkeröisen leimallista äännepiirrettä (Ala-Laukaan inkeröisestä ne puuttuvat ilmeisesti vatjan tai suomalaismurteen vaikutuksesta): esim. klusii-*lie* ja *s:n* geminaatio tai fortiskanta *keritā* ~ *kertā* -tyypissä ja mediaklusiili tai *z pava*, *klazi* -tyypissä (viime mainittuun palaan tuonneppana). Tekijä ajattelee, että esim. *ōmmēna*-tyyppi ei ole äyrämöisessä milloinkaan esiintynytkään. Mutta on toisaalta ilmeistä, että hän tämmöisissä kohdin tarkoittaakin muinaiskeroisella vain inkeröisen suhteellisen varhaista vaihetta, »kantainkeröistä», jossa murre-eroja ei vielä juuri ollut, eikä siis em. kaltaista välikantakieltä. Muinaiskeroinen olisi tutkimuksen käsitteistössä siis tähän tapaan kaksimerkityksinen. Tekijä toteaa itsekin (s. 155), että varhaista inkeröis-äyrämöisperiodia ja myöhempää inkeröisen erilliskehityksen aikaa on toisinaan työläs erottaa. Tämä pätee hänen mukaansa ainakin *ōmmēna*, *heppoist* 'hevokset' -tyypin geminaation ikäämiseen (yksityiskohtiin en tässä puutu), mutta ei nähdäkseen ainakaan kaikkiin muihin em. piirteisiin, joita kumminkin niitäkin luonnehditaan muinaiskeroisen kautisiksi.

Tarkastelen vielä seuraavaa inkeröisen leimallisimpiin kuuluvaa, muualla mui-

naiskarjalan jatkajissa esiintymätöntä äännepiirrettä. Inkeroisessa käytetään puolisoinnillisia tai soinnittomia media- tai leenisklusiileja ja -sibilantteja esim. tapauksissa *jalga, pava, sibi, klazi* (nimitän tätä mediakannaksi); tällainen on edustus Soikkolan ja Hevaan murteissa. (Ala-Laukaalla esiintyy tenuiskanta vatjan tai suomalaismurteen vaikutuksesta, Oredežin murteessa ynnä paikoin Soikkolassa ja Hevaallakin täyssoinnillisuuskanta venäjän vaikutuksesta.) Tekijä erottaa inkeraisen mediakannan historiallisesti eteläkarjalan täyssoinnillisuuskannasta – näille edustustavoille ei siis olisi tarpeen eikä perusteluakaan olettaa mitään yhteistä predispositiota –, joten mediakanta on iättävä muinaiskarjalan kautta nuoremmaksi (toisin Ariste 1959: 428–429, jonka mukaan karjalassa ja vepsässäkin olisi alkuaan ollut mediat). Hän ikää sen muinaiskeroisen periodiin, kuten edellä jo mainittiin.

Vieläpä tekijä on taipuvainen näkemään alkuperäisen tenuiskannan rudimentteja 1700-luvun lopulla laadituissa inkeraisen sanaluetteloissa: noissa kyrillisin kirjaimin tehdyissä inkeraisen vanhimmissa muistiinpanoissa on käytetty jonkin verran soinnittoman klusiilin merkkejä yleisempien soinnillisten klusiilien merkkien ohella, esim. *vjaki* 'väki', *mëtas* 'mäki' («mätäs»). (S. 15–16.) Tällaisen äännepiirteen kohdalla noiden lähteiden tiedoille ei käsittääkseni voi suoda suurtakaan todistusvoimaa: merkitsijät eivät olleet absoluuttisiin havaintoihin pyrkiviä, puhumattakaan pystyviä foneetikkoja vaan ilmeisesti maalikkoja, jotka havainnoivat inkeraista (ja vastaavasti esim. suomea ja vatjaa) venäjän fonologian suodattimen läpi. Näin ollen mitään yllättävää ei ole ensinnäkään semmoisessa transkriptiotekniikassa, jossa merkitään soinnillisen klusiilin (kyrillinen) merkki inkeraisen ja vieläpä suomalaismurteiden kirjauksissa, ovathan (inkerin)suomenkin tenuiset eksplöösioltaan suhteellisen heikot. Tämä siis pätee, jos klusiilien intensiteetti

tulkitaan distinktiiviseksi. Toisaalta horjuntaa *k, t, p* -kirjauksen suuntaan on voinut tuottaa sointipiirteen korostuminen: inkeraisen mediat ovat soinnittomia (tai puolisoinnillisia) kuten venäjän fortikset. Resonanttikonsonantin naapurudessa inkeraisen mediat ovat saattaneet ääntyä keskimäärin hiukan soinnillisempina (ja ehkä heikompina) kuin vokaalien välissä; *jalga*, ja *kagla* -tyypeissä ven. *g, d, b* -transkribointi onkin havaitakseni vallitsevaa, suhteellisesti yleisempää kuin vokaalien välissä. Jos 1700-luvun materiaali kuitenkin pyritään tulkitsemaan inkeraisen fonetiikkaa faktisesti heijastavaksi, jää vielä se virhelähde, että *vjaki, mëtas* -edustukseen on saattanut tapauksittain analisisesti vaikuttaa samassa paradigmassa esiintyvä geminaatio tai (geminaattojen) astevaihtelun vahva aste.

Paitsi ikä on meedioihin liittyvä keskeinen kysymys niiden syntyta: miten muutos tenuis > media on selitettävissä. Laanest ei tätä seikkaa problematisoi. Aikaisemmin mediaedustusta on selitetty joko ikivanhaksi omaperäiseksi ilmiöksi tai vatjan vaikutukseksi. Esimerkiksi Ariste (1959) juonsi inkeraisen mediakannan samoin kuin viron identtisen edustuksen myöhäiskantasuomen murteista saakka. Kettusen mukaan (1930: 180) venäjän vaikutus selittäisi paitsi inkeraisen murteiden (ja eteläkarjalan) täyssoinnillisuuskannan myös mediakannan (Kettunen tosin mainitsee ilmeisesti Porkkaa (1885) siteeraten vain semmoisia esimerkkejä kuin *regi, päädä*, mutta Porkkahan merkitsi meedioitakin kirjaimin *g, d, b, z*). Sovijärvi puolestaan on tarjonnut hypoteesia, että mediakannan syntyyn olisivat voineet myötävaikuttaa vatjan täyssoinnilliset klusiilit ja *z* -tyypeissä *kagra, razva* (1944: 194). On kyllä todettava, että mikään noista teorioista ei kestä kritiikkiä, ainakaan ilman tukevia lisäperusteluja.

Laanestin teos sisältää paitsi rautaisannoksen muinaiskarjalan perillisten ja vatjan kielimaantiedettä myös varsin tyhjentävän varaston teorioita, joita tut-

Kirjallisuutta

kijat ovat »muinaiskarjalaisten» ilmiöiden selittämiseksi esittäneet. — Teoksen eräs motto näyttääkin olevan inkeröisen anti muinaiskarjalan historian tutkimukselle. Kuten tutkimuksessa osoitetaan, tämä anti on suurempi kuin suomalaisessa tutkimuksessa on tavallisesti ajateltu (tietyt inkeröisen vanhakantaisilta vaikuttavat piirteet, esim. *h:n* säilyminen *venehel*-tapauksessa (s. 46), lienevät suoranaisia muinaiskarjalaisuuksia, eivät myöhäistä palautusta). Kirja on siis paitsi perusteellinen ja punnittu tutkimus inkeröisen äänne- ja muotorakenteesta ja niiden historiasta, tehokas ja ajantasainen apuneuvo myös suomen itämurteiden, karjalan ja vatjan tutkijoille.

Mitä tulee inkeröisen äänne- ja muotohistorian vastaiseen tutkimukseen, Arvo Laanestin IKAFM-monografiaan ei deskriptiivisessä mielessä voida olennaista lisätä. Diakronian tulkinnat ja selitykset voivat kyllä yksityiskohdin muuttua ja syventyä, mutta Laanestin viitoittamat isot linjat, joita olen edellä kosketellut, osoittautuvat varmaan vastedeskin kestäviksi. — Samalla kun teki-jää kiitetään lämpimästi tästä perusteoksesta, jäädhän häneltä odottamaan toista perusteosta: uutta inkeröisen sanakirjaa. Kuten Laanest on itsekin todennut, Nirvin julkaisema Inkeröismurteiden sanakirja (1971) on laadukas mutta etupäässä Soikkolan murteen leksikko; varsin puutteellisesti se kuvaa Ala-Laukaan ja etenkin keskeisen Hevaan murteen sanavaroja, joita Laanest on 1950-luvulta lähtien kerännyt ja tutkinut kentällä.

LÄHTEITÄ

- ARISTE, PAUL 1956: Isuri keelest. — Emakeele Seltsi aastaraamat 2 s. 32—50. Tallinn.
 — 1959: Läänemere keelte sõnasiseste üksiksulghäälikute olemusest. — Eesti NSV Teaduste Akadeemia

- toimetised, Ühiskonnateaduste seeria 8 s. 425—430. Tallinn.
 DÉCSY, GYULA 1965: Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Wiesbaden.
 HAJDU, PETER [HAJDÚ, PÉTER] 1975: Finno-ugrian languages and peoples. London.
 KETTUNEN, LAURI 1930: Suomen murteet 2. Murrealueet. Hki.
 LAANEST, ARVO 1966: Ižorskie dialekty. Lingvogeografičeskoe issledovanie. Tallinn.
 NIRVI, R. E. 1961: Inkeröismurteiden asema. — Kalevalaseuran vuosikirja 41 s. 99—132. Hki.
 — (toim.) 1971: Inkeröismurteiden sanakirja. Hki.
 PORKKA, VOLMARI 1885: Ueber den ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte. Helsingfors.
 SOVIJÄRVI, ANTTI 1944: Foneettis-äännehistoriallinen tutkimus Soikkolan inkeröismurteesta. Hki.
 SZINNYEI, JOSEF [JÓZSEF] 1922: Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Zweite, verbesserte Auflage. Leipzig.
 TUNKELO, E. A. 1952: Inkeröismurteiston asemasta. Hki.

JARMO ELOMAA